

УДК 81'243:378.147

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ НАВЧАЛЬНОГО ДІАЛОГУ

*Ланіна Вікторія Олексіївна,
здобувач*

*Криворізький педагогічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет»*

В умовах підвищення вимог до якості процесу навчання іноземних мов, педагоги постійно використовують різноманітні резерви. Одним із таких резервів можна вважати навчальний діалог, який є ефективним засобом створення комунікативної спрямованості занять з іноземної мови.

Навчальний діалог, як найбільш точна та доступна модель іншомовного спілкування, є тією організаційною формою навчання, яка дозволяє оптимально поєднувати групові, парні й індивідуальні форми на занятті. Використання навчального діалогу сприяє формуванню та покращенню мовленнєвої компетентності у студентів, що дозволяє здійснювати іншомовне спілкування та взаємодію на заняттях іноземної мови.

Вивчення й аналіз передового психологічного досвіду (Т. Ахаян, З. Васильєва, В. Ільїна, І. Виготський, М. Бахтін, В. Біблер, Г. Кучинський, Б. Ломов, Б. Поршнеєв, С. Рубінштейн, Г. Віл, Ю. Кулюткін, А. Зімічев, В. Марищук, В. Давидов, О. Леонтьєв, Д. Ельконін) та наукові доробки, присвячені мовному характерові діалогу (К. Апель, Л. Виготський, В. Волошинов, Ж. Піаже, С. Рубінштейн, Ю. Хабермас, Л. Якубинський та ін.), дають підстави засвідчити, що психологічні особливості зумовлюють лінгвістичні характеристики діалогічної форми спілкування.

Отже, метою пропонованої статті є дослідження композиційної побудови мови в навчальному діалозі та аналіз складових компонентів, які розкривають специфіку його організації в навчальній діяльності, показують його можливості в становленні особистісної сфери студентів, зокрема і в

розвитку їхньої професійно зорієнтованої мовленнєвої компетентності під час вивчення іноземних мов.

До лінгвістичних особливостей навчального діалогу слід віднести еліптичність мови, використання спрощених синтаксичних конструкцій, наявність кліше, мовних стандартів, присутність модальних слів, вигуків та інших засобів експресії, спрямованість мови, широке використання екстралінгвістичних засобів (міміки, жестів тощо). Дослідники лінгвістичного аспекту діалогічної форми спілкування (В. Ніколаєва, С. Поляков, В. Скалкин, М. Складенко, С. Захарова та ін.) одноставно визнають, що найбільш характерною особливістю цього виду мовленнєвої діяльності є обмін репліками, об'єднаних структурно, інтонаційно та семантично.

Як зазначають науковці (В. Ніколаєва, Л. Панова, С. Поляков, І. Андрійко, В. Скалкин, С. Тезікова, М. Складенко, С. Захарова), в основу діалогу покладено *репліку*, яка є елементарною структурною одиницею діалогічного мовлення. Це висловлювання пов'язане з попереднім і наступним висловлюваннями, без яких воно незрозуміле. Репліка не співвідноситься з реченням (однією фразою), вона може бути різної «довжини»: слово, словосполучення або розгорнуте монологічне висловлювання з кількох фраз [6, с. 148].

Але основною, вихідною структурною одиницею навчання прийнято вважати *діалогічну єдність* (ДЄ), утворену парою реплік, одна з яких – *репліка-стиму/ініціативна*, інша – *репліка-реакція/реактивна* [6].

ДЄ прийнято класифікувати за кількістю реплік, які входять до її складу: двохкомпонентні (ДЄ-2), трьохкомпонентні (ДЄ-3) і багатоконпонентні ДЄ (складаються з більше, ніж трьох семантично, структурно й комунікативно взаємоумовлених компонентів, приєднаних до єдиного смислового центру); а також за комунікативною функцією реплік у діалозі: запит інформації, повідомлення, прохання, наказ тощо [7, с. 53–54].

На думку Тцуї, ДЄ-2, “запитання-відповідь”, яка є загальноприйнятою й обов’язковою структурною одиницею діалогу, може використовуватись у формальних ситуаціях проведення тестування або інтерв’ю, проте не знаходить свого відображення в неформальних ситуаціях міжособистісного спілкування. Відомо, що запитання потребує відповіді, а відповідь, у свою чергу, вимагає подальшої реакції від першого співрозмовника як сигналу про адекватність/неадекватність отриманої інформації [8, с. 25–41].

Отже, підтримуючи погляди Тцуї, ми вважаємо, що третій компонент ДЄ є важливим елементом, головна функція якого полягає в підтримці успішного завершення комунікативного акту спілкування. Тому у нашому дослідженні ми поділяємо погляди зарубіжних дослідників [8], які визначають ДЄ-3 основною структурною одиницею як професійно-педагогічного діалогу між студентом і викладачем та студентами на занятті, так і діалогу як результату міжособистісної взаємодії співрозмовників у природних умовах.

У педагогічній літературі немало теоретично обґрунтованих підходів до класифікації діалогів, що допомагають спроектувати систему їхнього використання в навчанні, розвитку і вихованні особистості студентів, зокрема, у формуванні їхньої мовленнєвої компетентності під час вивчення іноземних мов.

За видами діалогічних єдностей виокремлюють такі *типи діалогів*:

діалог – одностороннє розпитування (запитання – повідомлення – спонукування);

діалог – домовленість (повідомлення – спонукування – згода);

діалог – обмін враженнями (запитання/повідомлення – повідомлення);

діалог – обговорення (повідомлення – повідомлення) [5, с. 150].

Крім того, окреслюють вільні і стандартні діалоги (діалоги етикетного характеру). Останні обслуговують типові ситуації з чітко закріпленими

ролями (покупець – продавець, лікар – хворий і т. ін.) та припускають присутність стереотипного мовного матеріалу [7].

Л. Гайдукова у своєму дослідженні розглядає *типи діалогів*, які передбачені для оволодіння як студентами ВНЗ, так і учнями СНЗ: *діалог-розпитування, діалог-домовленість, діалог-обговорення, діалог-дискусія* та зауважує, що навчальний діалог у процесі навчання представлено в основному двома його видами: вчитель – учень і учень – учень у школі або викладач – студент, студент – студент у вишах [2, с.80-81].

Т. Дикун виокремлює *дослідницький, сократівський, риторичний, мотиваційний, критично-рефлексійний, конфліктний, смислотворчий і духовний діалоги*. Дослідниця зазначає, що в навчальному діалозі можуть поєднуватися ознаки багатьох видів діалогів, але якщо один із них посяде провідне місце, то навчальний діалог набуде його форми. Будь-який діалог, як стверджує Т. Дикун, може відбутися лише за умови повного прояву особистісних функцій суб'єкта (критичність, самооцінювання, визначення сенсу речей, побудова власної картини світу, творча самореалізація, ціннісні орієнтації) [3].

М. Кларін діалоги розподіляє передусім за дидактичними завданнями на окремих етапах навчання: навчальні діалоги — повідомлення нових знань, для закріплення, перевірки, повторення, ознайомлення із засобами діяльності, їхнє просте або переосмислене відтворення, включення в нову ситуацію тощо [1].

В. Слободчиков і Є. Ісаєв класифікують діалоги за функціональним використанням:

- *фактичний* (обмін мовленнєвими висловлюваннями лише для підтримки розмови);
- *інформаційний* (обмін різною інформацією);
- *дискусійний* (зіткнення різних позицій);
- *сповідувальний* (довірливе спілкування, засноване на взаємсприйнятті партнерів і розділенні ними сенсів і цінностей життя) [4]

На основі окреслення конкретних функцій особи С. Белова також пропонує типологію діалогів: *мотиваційний, критичний, рефлексія, конфліктний, автономний, самопрезентуючий, самореалізуючий, смислотворчий, духовний.*

Природно, що такі діалоги в чистому вигляді не функціонують, проте на кожному етапі роботи той або інший тип переважає, як відзначає С. Белова [1].

Таким чином, урахувавши результати проведеного нами дослідження різних типів діалогів за структурною складністю і ступенем комунікативної різноманітності реплік, які входять до їх складу, та аналізу лінгвістичних особливостей діалогічного мовлення, ми вважаємо доцільним обмежити навчальний процес, спрямований на формування професійно зорієнтованої мовленнєвої компетентності студентів майбутніх гірничих інженерів у процесі вивчення іноземних мов такими типами діалогів: діалог-розпитування (на зразок інтерв'ю), діалог-домовленість; діалог-обмін враженнями, діалог-дискусія (на просунутому рівні навчання) з опорою на двох- і трьохкомпонентні ДЄ.

Стаття не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Перспективним напрямом подальших наукових розвідок у контексті порушеної проблематики вважаємо дослідження процесу вдосконалення мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців гірничої галузі технічних ВНЗ засобами навчального діалогу у процесі вивчення іноземних мов.

Лапіна Вікторія Олексіївна «Лінгвістичні основи навчального діалогу»

Анотація: У статті окреслено лінгвістичні особливості діалогічного мовлення, досліджено композиційну побудову мови в навчальному діалозі та його складові компоненти, розглянуто підходи до класифікації навчальних діалогів, проведено аналіз різних типів діалогів за структурною

складністю й ступенем комунікативної різноманітності реплік, які входять до їх складу.

Ключові слова: навчальний діалог, лінгвістичні особливості, діалогічна єдність, репліка, компоненти, типи діалогів.

Лапина Виктория Алексеевна «Лингвистические основы учебного диалога»

Аннотация: В статье очерчены лингвистические особенности диалогической речи, исследовано композиционное строение речи в учебном диалоге и его составные компоненты, рассмотрены подходы к классификации учебных диалогов, проведен анализ разных типов диалогов по структурной сложности и степени коммуникативного разнообразия реплик, которые входят в их состав.

Ключевые слова: учебный диалог, лингвистические особенности, диалогическое единство, реплика, компоненты, типы диалогов.

Lapina Viktoriya Oleksiyivna 'Linguistic Features of Educational Dialogue'

Abstract. The linguistic features of dialogic speech are outlined in the article, the composition construction of language in educational dialogue and its components are investigated, the approaches to classification of educational dialogues are considered, the analysis of different types of dialogues is made according to structural complication and degree of communicative variety of remarks included.

Keywords: educational dialogue, linguistic features, dialogic unity, remark, components, types of dialogues.

Література

1. Абрамкина О. Г. Учебный диалог как средство формирования коммуникативной культуры обучающихся : диссертация ... кандидата педагогических наук : 13.00.08 / Абрамкина Ольга Геннадьевна. — Орел, 2003. — 243 с.

2. Гайдукова Л. В. Формування професійно орієнтованої компетенції в діалогічному мовленні у майбутніх учителів англійської мови: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.02 / Гайдукова Лілія Василівна. – К., 2008. – 195 с.
3. Дикун Т. П. Учебный диалог как средство формирования личностно ориентированного знания : диссертация ... кандидата педагогических наук : 13.00.01 / Дикун Тамара Петровна. – Оренбург, 1999. – 213 с.
4. Исаев И. Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя высшей школы / И. Ф. Исаев // Педагогическое образование. – М. : Прометей, 1996. – Вып. № 11. – С. 46-52.
5. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах: підручник / Л. С. Панова, І. Ф. Андрійко, С. В. Тезікова та ін. — К. : «В.Ц. Академія», 2010. — 328с. (Серія «Альма-матер»).
6. Николаева В. Д. Структурно-семантические и прагматические особенности трехчленных диалогических единств в английском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / В. Д. Николаева. – К., 1987. – 20 с.
7. Самойлюкевич И. В. Методика обучения профессионально направленному говорению на английском языке (III курс языкового педагогического вуза): дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.02 / Самойлюкевич Инна Владимировна. – К., 1990. – 247 с.
8. Tsui A. English conversation / Amy Tsui. – Oxford : Oxford University Press, 1995. – 298 p.